

Les dones i la literatura catalana

INSTITUT DE CATALUNYA
DE L'ESTUDI I DE LA RECERCA
UNIVERSITAT DE BARCELONA
ice

Sèrie Seminaris. S-14

Les dones i la literatura catalana

ice

Centre d'Investigacions Lingüístiques i Literàries

Anna Murie

Pròleg

Les dones i la literatura catalana

breument i esporàdicament, i en alguns casos un pròleg per a
alguns llibres. He dubtat, però no he trobat la manera
de justificar un no. Com podria fer-ho? Heu que
aquest, avui, precisament, és un dels temes d'interès
destacats, no es pot fer la prova d'«és que aquestes
dones són importants per a la literatura catalana»
perquè són importants per a la nostra literatura

Heus aquí, doncs, que haig de parlar de la literatura
feminina o de dones. És a dir, sobre una realitat
que realment no existeix; elles les autores, existents
en aquest món, i en especial Margarida Aritzeta
ho tracta escrivint, amb clarivídencia, amb talent
i amb futur. Cert, no hi ha literatura masculina i litera-
tura femenina, sinó novel·les, racontaments i temes,
literatura. Una de les literatures és la masculina, una
de les altres és la femenina, en el sentit d'«és que aquestes
dones són importants per a la literatura catalana»
perquè són importants per a la nostra literatura

Sèrie Seminària, S-14

Les dones i la literatura catalana

- © Publicacions de l'ICE
Director Miquel Siguan
- © Edita: PPU. Promociones y Publicaciones Universitarias, S.A.
Marqués de Campo Sagrado, 16. 08015 Barcelona.

ISBN: 84-7665-064-7

Dipòsit Legal: B-42841-86

Imprimeix: NOVOPRESS, S.A.
Aragón, 108 (Barcelona)

LES DONES I LA LITERATURA CATALANA

Anna Murià

Pròleg

Em posen a les mans un llibre compost d'uns quants assaigs, produïts per diverses escriptores en una discussió sobre la literatura de dones (com és en realitat, malgrat el títol: Les dones i la literatura catalana). Un tema, el d'aquesta dissertació, que no és habitual en mi, que és allunyat de la meva pràctica literària, tema en el qual no solc pensar si no és breument i esporàdica. I em demanen un pròleg per a aquest llibre. He dubtat, però no he trobat la manera de justificar un no. Com podria fer-ho? Negar que aquest, avui precisament, és un dels temes d'interès destacat, no es pot fer: la prova n'és que aquestes cinc escriptores s'han esforçat a tractar-lo. Totes elles són prou importants per merèixer la major atenció.

Heus ací, doncs, que haig de parlar de la literatura femenina o de dones, és a dir, sobre una cosa que en realitat no existeix; elles les autores, coincideixen en aquest criteri, i en especial Margarida Aritzeta ho tracta extensament, amb clarividència, amb talent i amb justesa. Cert, no hi ha literatura mascle i literatura femella, sinó només, escaridament i simplement, literatura. Dins de la literatura hi ha gèneres, en el sentit d'especialitats, no en el d'accident gramatical: gòtica, negra, teatral, lírica, èpica, de viatges, de ciència-ficció, biogràfica, psicològica, infantil... que es distingeixen pel contingut, no per la persona dels autors. Cada gènere o especialitat té una mena de lectors particular, determinada pels gustos individuals, no pas pel sexe. Heu vist que hi hagi contes infantils per a nens i altres per a nenes? Hi ha no-

vel·la psicològica per a homes i per a dones? Parlem, és clar, de literatura veritable. Deixem la sub-literatura, que és on podem trobar preferències femenines i masculines: narracions rosa per a les noies, d'aventures violents per als nois, temes sentimentals ensucrats per a elles o pornogràfics per a ells, tot és sub-literatura que no interessa a qui, home o dona, frueix amb l'art de les lletres.

¿Vull dir, amb tot això, que les dissertacions que omplen aquest llibre siguin foraviades? No. Mentre hi hagi qui s'entesti a atribuir sexe a la literatura, serà convenient posar el tema sobre la taula. Jo sé que la meua actitud en la vida, tal com apareix en quelcom d'allò que tinc escrit (Crònica de la vida d'Agustí Bartra, per exemple) pot ésser considerada, pot semblar, anti-feminista. Però no ho és, aquest anti és només aparent. Reconec que hi ha en mi resquills, o més que resquills, del que Maria Mercè Marçal anomena colonització. Mai no hi he lluitat, perquè l'amor era més fort que la convicció. Per altra banda, la meua sempre fou una convicció amb dubtes: fugia del dogmatisme.

Precisament la introductora de l'intercanvi d'idees que és aquest llibre, Elizabeth Russell, planteja un dels dubtes que en la meua joventut em debilitaren la possibilitat d'ésser feminista militant: Per què no hi ha un Shakespeare femení? Ni un Beethoven? Ni un Miquel Angel?... Jo no havia trobat aleshores la resposta més convincent, donada per Angela Carter, que ens repeteix Elizabeth Russell: No hi ha un Shakespeare femení... I què? Què importa?... Milers i milers d'escriptors masculins, com assenyala Margarida Aritzeta, han sabut que no arribaven al nivell genial d'un Shakespeare, però no per això s'han cregut obligats a deixar d'escriure.

Elizabeth Russell fa una breu història de les dones en relació amb la literatura: com a personatges literaris, protagonistes de novel·les i figures de poesia, com a tema d'assaig social, i com a autores. Es refe-

reix a exemples remots en el temps i en l'espai, però quan exposa la llarga etapa, relativament moderna, de tendències diverses per forçar l'alliberament de la dona, ens presenta amb preferència la perspectiva de la societat britànica, que és la seva; encara que, com remarca Maria Antònia Oliver, els punts centrals de la seva exposició es poden aplicar molt bé a la nostra societat catalana (i no únicament a la nostra literatura), amb les degudes diferències. No sè si és realment una diferència l'objecció que vaig a fer. A Catalunya no va venir, després de la Segona Guerra Mundial, una segona onada de feminisme. Aquí el feminisme organitzat dura sense interrupció des de les primeries del segle, quan el ressò una mica retardat del sufragisme anglès mogué les dones més conscients i més agosarades del nostre país. Durant la República i durant la nostra guerra, l'acció social de les dones i a favor de les dones fou extraordinàriament activa i eficaç. El feixisme, certament, la reprimí, com reprimia tantes coses que s'inclinessin a la llibertat i la justícia, però per poc temps: el feminisme, igual que totes les idees alliberadores, restava latent, de manera que quan aconseguí manifestar-se no fou com una onada que s'alça tot de cop, sinó com el lent i tossut reviscolament de quelcom que mai no s'havia extingit, i la prova en són els exemples de les moltes dones que actuaven en la intel.lectualitat resistent, clandestina o exiliada.

Un dels objectius dels atacs feministes, ben sovintejat, és el masclisme del llenguatge, i en aquestes dissertacions se'n parla, com no podia ésser altrament: l'assenyalen Elizabeth Russell i Maria Mercè Marçal. Jo, potser per "colonitzada", potser per pacifista, em sento temptada a pal.liar la raó d'aquests atacs. O, millor dit, a contribuir-hi aportant més punts de vista que siguin suavitzadors. Heu remarcat una cosa? Part de la gramàtica de les llengües llatines és femellista. En català, i en els idiomes germans, la majoria de noms que designen nobles idees abstractes són femenins: La filosofia, la

virtut, la pau, la religiõ, la física, l'eternitat, LA IDEA mateixa, com també la suprema, LA VIDA, i la seva bessona LA MORT... Seguiu la llista, si us hi veieu amb cor. També és femenina LA HUMANITAT, tot i que es deriva del masculí home. Cert que apliquem el gènere gramatical masculí quan diem l'Home, o els homes en el sentit d'homes i dones, però ¿no podríem afirmar que en aquest cas es tracta del gènere epicèn (I no hauria de fer-nos vergonya que això ens assimilés als altres animals). El mateix proposaria per quan anomenem els escriptors, els metges, els ciutadans, etc., incloent-hi els d'ambdós sexes. Altrament, quina solució tenim? No és fàcil que obtingui gaire acceptació, per lleig, el recurs tipogràfic el/la, escriptor/a. Recórrer al gènere neutre? Nosaltres, els llatins, no en podem disposar fàcilment. Crear un nou llenguatge, noves paraules... En aquestes pàgines s'insinua. Empresa molt, molt difícil, encara que no impossible. Però, si bé jo estaria disposada a admetre-la, això no em priva de seguir preguntant-me si en el llenguatge hi ha tant de masclisme com s'afirma, i quin pot ésser el motiu que tants conceptes abstractes, tantes idees grans i transcendents s'expressin amb mots femenins, i uns pocs en masculí. Per què? Caldria estudiar-ho en termes de sòcio-psicologia de la gramàtica. Proposo un assaig amb aquest objecte.

L'excel·lent escriptora Maria-Antònia Oliver ens ofereix aquí unes pàgines que poden qualificar-se de crítica literària intel·ligent i dreturera, centrada en tres dones de lletres, de primer rengle, que ha triat com a mostra de casos que justifiquen les opinions exposades en aquestes dissertacions, i mira de descobrir en l'obra de cada una l'actitud respectiva quant al feminisme. Ho aconsegueix, cal reconèixer-ho. Jo diria, però, que la susdita actitud es deixa veure sense la voluntat expressa de les autores, perquè en les arts tot creador, o creadora, si vol reeixir, ha de lliurar-se a la realització de l'obra amb l'únic afany de la mateixa creació, sense intencions precises alienes

a l'art, i això la narradora que és Maria-Antònia Oliver ha de saber-ho prou per experiència pròpia. Es clar que en aquest fet innegable hi ha excepcions, confessem-ho: algú ha reeixit a fer art amb intenció política, o social, o moral, però les més de les vegades la intenció ha filtrat subreptíciament.

Carme Montoriol, evidentment, creia en la igualtat de drets socials entre la dona i l'home, però no era una feminista militant, ni era militant en res; era una intel·lectual, dona de pensament i esperit, no dona d'acció. Maria-Antònia Oliver sap valorar-la amb finesa, i generosament demana que sigui recuperada.

Es refereix, Maria-Antònia, a la situació de la dona "en aquella època", situació que es reflecteix en el personatge de Teresa en la novel·la de Carme Montoriol, publicada el 1932. Es un fet que sempre, a les que, com jo, visquérem "aquella època", ens causa una certa sorpresa que les nascudes en la post-guerra la vegin com una mena d'era prehistòrica, en la qual les idees eren inconcebibles. Certament, aleshores la societat tenia costums menys lliures que ara, però no tan poc com vosaltres, joves d'avui, us penseu. Jo vaig començar a treballar en un despatx el 1921, i en el periodisme el 1926, i feia ja anys que les dones ocupaven llocs en oficines comercials o institucionals i estudiaven carreres universitàries. El 1917, quan vaig entrar a l'"Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona", aquest ja preparava les noies per treballar en cases de comerç o altres activitats no manuals, i tenia en funcionament una borsa de treball per a col·locar-les. Existia també ja en aquell temps, l'Escola de Bibliotecàries, on s'impartien uns ensenyaments humanístics molt elevats. I el 1932 -data de la publicació de Teresa o la vida amorosa d'una dona- i el 1933, en plena República, hi havia un bon nombre de dones de lletres, poetesses excel·lents com Maria-Antònia Salvà, que havia publicat el seu primer llibre el 1910, Clementina Arderiu,

que es donà a conèixer el 1916, la mig oculta Palmira Jaquetti, Maria Teresa Vernet, que es comptava entre els novel·listes més considerats i més llegits a par del 1926, quan començà a publicar llibres, i que obtingué el premi Creixells el 1934 amb Les algues roges (i avui tan ignorada). Durant la República i durant la guerra -això ja és més recordat- foren nombroses les dones que actuaren en política. El 1933 la dona assolí el dret a votar. S'obtingué la llei del divorci i la de l'avortament, ambdues més liberals que les d'ara... Però, bé, tot això és un incís que m'allunya del tema central d'aquest llibre.

Maria-Antònia Oliver té raó quan diu que no existeix el pretès masclisme literari de Caterina Albert, Víctor Català. Té raó també d'afirmar que la tendència sexual d'una escriptora influeix en la seva obra (com passa en totes les tendències i en tot escriptor), però en el caràcter, no en la qualitat, no a fer-la millor o pitjor. Remarca Maria Antònia Oliver que Mercè Rodoreda negava el feminisme, i sí, el negava, però vivia en forma feminista: es feu independent tant econòmicament com en la pràctica vital; mai no es deixà dominar per cap home, més aviat era ella qui dominava. Estimà, sí, però mai no se sotmeté... gaire. Tampoc no deixà que la maternitat la desviés del seu camí individual. Potser negava el feminisme per això, perquè no el necessitava. Estic d'acord amb Maria-Antònia Oliver: sembla que Rodoreda en el fons detestava els seus personatges (no sols els femenins, afegiria jo, també els masculins), però en part també els envejava, potser en allò que tenien del comú de la societat i que a ella la diferenciava. I se'n venjava amb els tocs de crueltat que posava sempre en les seves creacions. Com si fés una caricatura maligna d'aquelles criatures.

Maria Mercè Marçal és una pensadora del sòcio-feminisme. Escriu com a tal, amb una forma lògica, clara, raonada i raonable, amb paràgrafs ben construïts

i arguments convincents. Em refereixo, naturalment, a l'assaig que és la seva contribució al debat sobre Les dones i la literatura catalana. No és que vulgui deixar en segon terme la seva condició de poeta, que reconec com l'interès central en les seves activitats, i la que li dóna un relleu més únic. És simplement, que m'atenc al tema, a aquest tema del qual a la Maria Mercè, segons confessa, cada cop li costa més parlar. I malgrat aquesta dificultat, o potser precisament per ella, afegeix noves idees -discutibles o no- a les ja tan debatudes.

Diu Maria Mercè Marçal que vol superar el "memorial de greuges", però tanmateix retreu precisament com un greuge el retard en el reconeixement del geni d'Emily Dickinson. La biografia d'aquesta poeta nord-americana ens fa veure que en el seu cas no es tracta ni d'anti-feminisme ni de masclisme; la causa principal de la duradera ignorància de la seva obra és la seva condició, indubtablement neuròtica, de reclusa voluntària; i la seva reclusió potser fou determinada, més que per la situació familiar patriarcal, pel seu complex d'Electra... sense descartar, però, que aquest pogués ésser derivat d'aquella.

Sembla que Maria Mercè Marçal desitja el naixement d'una consciència de les dones. Jo em pregunto si no és més necessari lluitar per tal que existeixi la consciència individual, i si la consciència col·lectiva (femenina, masculina o neutra) no destrueix l'expressió de la personalitat. La qual cosa no seria obstacle per exercir la crítica de la tradició literària que demana Maria Mercè.

La poesia de les narracions de Carme Riera em produeix moltes sensacions, unes inefables, altres concretes, però no em suscita cap idea relacionada amb el feminisme; quan per primera vegada les vaig llegir, fa anys, vaig trobar-hi l'expressió de les emocionants percepcions del món, de la vida de la bellesa, d'una artista dotada d'una visió alhora assimiladora

i creadora. Això i res més. En cap moment no se m'acudí que l'autora d'aquelles pàgines fos una feminista. No obstant, Carme Riera, en l'exposició que és continguda en aquest llibre, assegura que mitjançant els seus personatges femenins ha intentat plantejar aspectes feministes i que el mateix fan altres companyes seves en les lletres, cosa que jo, abans, he negat. Ara, però, haig d'acceptar que Carme Riera i les altres que ella anomena podrien ésser excepcions entre els creadors que jo consideri en general exempts d'intencions alienes a l'art. Potser sí, però en tot cas l'art els ha encobert l'intent, i crec que això no és de doldre, sinó tot el contrari: així fan veritable feminisme i veritable literatura.

Algú, quan se li ha parlat de feminisme, ha dit: Jo no sóc feminista, sinó humanista; m'interessa la humanitat sencera, no només mitja humanitat; també els homes pateixen injustícies, són explotats, maltractats, esclavitzats; jo vull el bé, la justícia, la llibertat, per a homes i per a dones.

Qui no compartiria aital manera de pensar? Sí, és cert, la humanitat sencera necessita redempció. Però, ben mirat, voler abastar-ho tot potser és ambicionar massa. Potser és suficient i més eficaç que cadascú treballi la seva parcel·la limitada: la dels afamats, la dels negres, la dels infants, la de les dones... i, dins d'aquesta, la de les dones en la literatura. Lluitar per una part de la societat és contribuir a la lluita de tota la societat per aconseguir la seva transformació en un món de justícia.

Les feministes no són utòpiques. Si hem de jutjar per la manera com van les coses, pels avenços constants que s'aconsegueixen, ni trigarà gaire el dia que les dones hauran assolit l'alliberament complet de les traves socials entorn del seu sexe amb el pretext del sexe, que fruïran de tots els drets que també abastin els homes, no sols en les normes

i lleis escrites, sinó en la pràctica de la vida quotidiana. Aleshores el mot "feminisme" serà una antigulla fora d'ús. Quan això s'haurà aconseguit no caldrà ja que parlem de literatura "de dones". Parlarem, tots, dels valors literaris, independentment del sexe dels autors. I també aleshores, alliberades, si algú tingués l'acudit de referir-se a la major o menor elevació del geni femení, podríem contestar amb tota la raó: Què importa?.

Imaginam-nos, - Oh, que vil·lana Shakespeare tenia una germana. Anomenem-la Judit. Catava molt ben dutada, i era tan esportadora i tenia tanta imaginació com el seu germà William. Però s'havia d'estar a casa; no va anar a l'escola a aprendre llatí, Grèc i Lògic, com el seu germà. Quan acabava un llibre del seu germà per llegir-lo, els seus pares li deien que s'ocupés de les provisions o de fer el menjàr. A vegades escrivia poemes, però sempre creava o llegava el que escrivia. Ella va tenir edat de casar-se. El seu pare va arranjat el matrimoni. Ella va cridar i plorar i el seu pare va assegurar-li que no l'havien casat. La donaria un collar de perles. Com podia rebre-ho, si sabia que era pel seu hò? Com podia trencar el seu cor? Aquella nit, quan l'honon dormia, la petita Judit Shakespeare va marxar de casa. Anà a Londres. "Sóc artista", va pensar. És empresaris de teatre de'n veïan. "Cap dona no pot ser una artista", deien corral. Després, un dels empresaris en va tenir l'idea i va acceptar-la. El resultat de la seva generositat va ser un fill. Anà ja no sabia per què i va acabar de més aviat començant carrers. Ja no tenia futur. Un dia va saber-ho tot. Resolument desaparegué, va decidir-se.

Ha llegit neuròtic alguna cosa sobre de Virginia Woolf sobre Judith Shakespeare per el teatre que era difícil de a. És una cosa que s'ha de llegir, però, perquè el món no és una cosa que a veure una vida lliure a diferents classes. De aquella época, significava, per una dona que era molt bona

INTRODUCCIO TEORICA

Elizabeth Russell

Recordo que una vegada teníem una conversa sobre la raó per la qual hi ha tan poques grans escriptors a la història. Virgínia Woolf ens dóna la resposta. Imaginem-nos, diu, que William Shakespeare tenia una germana. Anomenem-la Judith. Estava molt ben dotada, i era tan empenedora i tenia tanta imaginació com el seu germà William. Però s'havia d'estar a casa; no va anar a l'escola a aprendre Llatí, Gramàtica i Lògica, com el seu germà. Quan agafava un llibre del seu germà per llegir-lo, els seus pares li deien que s'ocupés de les provisions o de fer el menjar. A vegades escrivia poemes, però sempre cremava o amagava el que escrivia. Aviat va tenir edat de casar-se. El seu pare va arranjar el matrimoni. Ella va cridar i plorar, i el seu pare va pegar-la i va dir-li que no l'avergonyís. Li donaria un collaret bonic. Com podia desobeir-lo, si sabia que era pel seu bé? Com podia trencar el seu cor? Aquella nit, quan tothom dormia, la petita Judith Shakespeare va marxar de casa. Anà a Londres. "Seré artista", va pensar. Els empresaris de teatre se'n reien. "Cap dona no pot ser una artista", deien cridant. Després, un dels empresaris en va tenir llàstima i va acceptar-la. El resultat de la seva generositat va ser un fill. Ara ja no servia per res, i va trobar-se molt aviat vagant pels carrers. Ja no tenia futur, i un dia va acabar-ho tot. Absolutament desesperada, va suïcidar-se.

He cregut necessari explicar el conte de Virgínia Woolf sobre Judith Shakespeare per il·lustrar com era difícil al s. XVI que cap dona escriptora tingués èxit, perquè el lloc de la dona era a casa. Viure una vida lliure a qualsevol ciutat, en aquella època, significava, per una dona que fos poetessa

o autora de teatre, una tensió nerviosa i un dilema que molt bé podien matar-la.

I no és únicament en el s. XVI on la dona va tenir problemes. Diu Simone de Beauvoir en el seu llibre, "Le Deuxième Sexe", que per ser una artista creativa no és prou ser cultivada, anar a exposicions, llegir, parlar. Cal ser lliure. Lliure de les limitacions que l'educació i els costums imposen sobre la dona. Mentre hagi de lluitar per les seves reivindicacions, per realitzar-se com a ésser humà, la dona no serà mai creadora.

A la història de les dones escriptores, estranys espais de silenci semblen separar un període d'activitat d'un altre.

Sis segles abans del naixement de Crist, Safo i un petit grup de poetesses escrivien en una illa grega. Cap a l'any 1.000, una dona Japonesa va escriure la primera novel·la que coneixem escrita per una dona, la senyora Murasaki. També es creu que moltes balades i cançons "folk" van ser escrites per dones, que les cantussejaven als seus fills i han restat anònimes.

Ja no és fins a finals del segle XVIII que tornem a trobar un esclat de dones escriptores. Però, abans de concentrar-nos en les escriptores, veurem com han estat descrites pels escriptors a través dels anys.

Durant el barroc les dones eren posades sobre pedestals. Només eren boniques, nines castes i virtuoses si corresponien a l'amor del seu admirador, i cruels si no hi corresponien.

La dona característica del període romàntic és fràgil, tendra, vulnerable i a vegades malaltissa. Les dones que l'amor portava a la demència i a la mort eren les preferides. Els models eren Ophelia de Shakespeare i Margarite de Goethe. Després,

Edgar Allan Poe va qualificar la mort d'una dona bonica com la cosa més poètica del món.

A la segona meitat del segle XIX, la proliferació de "femmes fatales" a l'art i a la literatura europea va ser extraordinària. Van aparèixer a la poesia, al teatre, a les novel·les i a les òperes. Es poden trobar també a les joies, als anuncis, als utensilis de la casa, i fins i tot hi havia imatges de les "femmes fatales" als cendrers. La "femme fatale" era una dona dolenta i destructiva que agradava a homes de credos oposats: simbolistes i realistes, rebels i revolucionaris, fins i tot va formar part de la consciència popular. La dona bonica, dolenta, que tenia als homes a la seva mercè va ser un tema constant a la literatura. També és present a la Bíblia: Eva seria la primera "femme fatale", seguida de Jezabel, Dalila, Judit i Salomé. Després va aparèixer a les balades com una sirena (meitat dona, meitat peix) que portava els homes a la mort amb les seves cançons. Morir ofegats era el destí dels homes víctimes de l'amor femení a finals del segle XIX. Aquest destí ha estat interpretat com una metàfora inconscient de la por dels homes de ser vençuts per la sexualitat femenina, o de perdre la seva identitat i el seu propi control en les relacions sexuals.

La "femme fatale" era llunyana, cruel i fredament sensual, provocava acatament, desig, repugnància, por i menyspreu al seu enamorat. Però, per Baudelaire, era desitjable, la dona inassolible. Acostar-se massa a l'objecte desitjat era córrer el risc de destruir aquest desig. Durant cinc anys Baudelaire va estimar Apollonie Sabatier, però quan ella finalment va decidir tenir relacions sexuals amb ell, ell va desaparèixer; li va escriure:

"Ja saps estimada, bonica, que jo he odiat els prejudicis contra les dones. En realitat, no tinc confiança, tens una ànima bonica, però, quan tot és dit, és l'ànima d'una dona...

Fa uns quants dies tu eres una divinitat, la qual cosa és tan convenient, tan noble, tan inviolable. Ara només ets una dona."

L'admirador anglès de Baudelaire, Swinburne, escriu sobre dones cruels i arrogants i sobre nois que aspiren a tenir el dolor i la mort a les seves mans. Swinburne descriu el retrat d'una dona d'aquesta manera:

"... bonica, sempre més enllà del desig i cruel més enllà de les paraules: més bella que el cel i més terrible que l'infern: esblanqueïda d'orgull i abatuda de maldat; una ràbia silenciosa contra Déu i l'home es revela cremant-se blanca i reprimida per les seves faccions transparents... Els ulls plens d'una sensualitat altiva i buida de passió per l'or i la sang: els cabells compactes i arrißats a punt d'estremir-se i dividir-se en serps. Té coll dret i noble, ple i gerd, d'aspecte rodó i dur, com també el pit i els braços. Porta el cap ferm sense inclinació del mentó: la boca més cruel que la del tigre, més freda que la de la serp i més bella que la d'una dona: és la Venus més mortal en persona."

He cregut necessari parlar de la "femme fatale" perquè és present a tota la història de la literatura, d'una forma o altra. També apareix a les obres de tendència realista, encara que els escriptors eren més limitats en els seus temes i no expressaven tan clarament les seves obsessions i fantasies. El seu desig era representar la vida tal com l'experimentaven, amb tota la seva banalitat i lletgesa. Les heroïnes fantàstiques i llegendàries no els interessaven. Basaven els seus personatges en -aquí cito- "dones dolentes i intimidadores" entre les seves contemporànies, especialment les prostitutes, des de les del carrer fins a les "Grandes horizontales", anomenades així perquè eren prostitutes de l'alta societat. Per això, a la novel·la d'Emile

Zola, "Nana", la prostituta puja al cim de la seva professió, deixant destrucció al seu darrera.

Carl Jung, el fundador de la psicologia analítica, creia que quan l'home menysprea les qualitats femenines, l'aspecte més fosc de la seva ànima es manifesta i, com a resultat, l'home està obsessionat per les pors de les dones dolentes. Realment, la proliferació de "femmes fatales", dins l'art i la literatura del segle XIX, la curiosa ambivalència entre els dos sexes, ha de tenir alguna connexió amb la situació d'opressió de la dona a la societat d'aquest temps.

L'any 1792, Mary Wollstonecraft va publicar el seu llibre, "Reivindicació dels drets de la dona". Ella va ser la primera dona que va lluitar públicament pel dret de votar a les eleccions d'Anglaterra. Van passar 77 anys fins que un home va fer seva la causa dels drets de la dona. Fou John Stuart Mill, quan va publicar el seu assaig "Subjecció de la dona" l'any 1869. Aquest assaig segurament va influir damunt el govern Britànic, que un any més tard va donar drets legals a la muller, independentment del marit. Van seguir altres lleis que van incrementar la posició legal de les dones. Aquesta és l'època coneguda com la de "la nova dona". Les oportunitats professionals i de tenir una bona educació es comencen a obrir, i la qüestió de l'emancipació es comença a trobar a la literatura. Ibsen, aparentment contra el seu desig, esdevingué el campió dels drets de la dona, mentre Strindberg era contrari a l'emancipació femenina perquè -com diu ell mateix- necessitava les dones com a figures de mare i mestresses de casa, però es ressentia del poder que tenien sobre ell.

Un altre tema freqüent a la literatura del s. XIX va ser el del matrimoni desfet. La víctima era normalment una dona, però no sempre. Els valors del matrimoni i la maternitat es posen en qüestió i, en molts casos, s'ataquen violentament. Els escriptors exploren la infelicitat matrimonial

i les incompatibilitats sexuals que les lleis socials i els costums encara refusen de tenir en compte. Així apareixen "Madame Bovary" de Gustave Flaubert, "Anna Karenina" de Tòlstoi, "La Regenta" de Clarín, "Effi Briest" de Fontane i "Jude l'obscur" de Thomas Hardy.

Fins ara ens hem centrat en els homes escriptors, i en com presenten les dones en les seves obres. Ara, en aquest moment en què molts escriptors simpatitzen amb el moviment d'emancipació, em fixaré a mirar la forma com les escriptores han desenvolupat la seva pròpia identitat literària.

La investigació de la literatura femenina ha dividit la literatura de les dones en tres fases diferents:

Primer: una etapa d'imitació de la tradició literària dominant (1840-1880).

Segon: una etapa de protesta femenina contra els patrons tradicionals (1880-1920).

Tercer: una etapa en la qual es busca una nova identitat (1920 - fins ara).

A la primera etapa hi ha una creixuda de dones novel·listes. De fet, les dones van acaparar la novel·la a finals del s. XIX. És important assenyalar que moltes autores signen amb un pseudònim masculí, perquè la seva vocació de novel·listes estava en conflicte amb la seva condició de dones.

Les novel·listes victorianes estaven profundament angoixades per la possibilitat de semblar poc femenines. Les novel·les que escrivien eren lectura adequada per senyoretes. Però, sobre què escrivien? Aquest era el seu principal dilema, perquè la seva experiència de la vida era tan limitada que no podien escriure sobre aventures, no en tenien. No podien escriure sobre ciència, indústria, clubs, esports, política o l'exèrcit, perquè aquestes activitats eren closes

per a elles. Els homes tampoc no parlaven amb les dones sobre aquests temes, perquè -ja se sabia-eren coses d'home. I després de dinar els homes se separaven de les dones i se n'anaven a la sala de fumar, mentre les dones anaven a parlar de temes femenins. Així, encara que en teoria era possible escriure sobre l'experiència física de les dones, inclòent la maternitat i la psicologia maternal, s'enfrontaven amb molts obstacles a l'hora d'expressar les seves experiències. A les dones victorianes se'ls ensenyava que les experiències físiques, com ara la menstruació, les relacions sexuals, estar en estat i la menopausa, les havien de guardar per a elles. No podien escriure sobre les seves experiències físiques ni sobre la vida fora de la llar; tot el que els quedava, doncs, era el món de l'amor i dels gelos, del casament i de la maternitat. La heroïna de les novel·les victorianes està definida gairebé exclusivament per les seves relacions personals. Molt poques vegades és una dona que treballa, però quan ho fa, l'èmfasi es posa en la seva vida emocional. Les novel·listes criticaven el matrimoni, però encara casaven les seves heroïnes a l'últim capítol. La independència tenia els seus desavantatges. Si la heroïna optava per una vida independent i no pel matrimoni, havia d'anar sola. Es convertia en un rebuig social. Rebutjar el matrimoni era fer un salt, cap a la foscor i el desconegut, que moltes novel·listes no es veien amb cor de fer.

A finals del segle XIX, quan el moviment sufragista es va fer més important i les dones demanaven el dret al vot, la gran majoria d'escriptores tenia un gran sentit de la unitat entre germanes, i es van escriure moltes obres de teatre i moltes novel·les en suport de l'emancipació. Les dones van escriure més de 400 obres de teatre (se'n van representar molt poques) entre el 1900 i el 1920, coincidint amb les campanyes pel sufragi de la dona, i també amb l'agitació de finals del segle XIX per tenir accés a l'educació superior i a diverses professions.

Hi ha un aspecte en el qual els escriptors i les escriptores es diferenciaven molt de les feministes polítiques del moment. Aquest aspecte eren les seves idees sobre la sexualitat. A la literatura hi ha un intent obvi d'escriure amb més llibertat sobre les experiències sexuals entre home i dona -fins i tot un intent d'escriure de l'amor entre dones- en tant que les feministes polítiques del tombant de segle eren molt conservadores, pel que fa a la sexualitat. Tenien por de ser associades amb el que es veia com "pèrdua de moral". Continuaven aferrades a l'"aparatus" ideològic de la castedat, del matrimoni i de la maternitat. El seu interès se centrava a aconseguir el vot per a les dones, la resta era secundari. Però tot això no es pot entendre si no mirem els antecedents socials de l'Anglaterra de finals del segle XIX.

Hi havia molta prostitució, fins i tot prostitució infantil. Per protegir les forces de la Reina Victòria de les enfermetats venèries, el govern va emetre el "Decret d'enfermetats contagioses", que feia possible fer, a dones innocents, exàmens mèdics i arrestar qualsevol dona de la qual se sospités. Era el temps de Jack l'esbudellador. Les seves atrocitats formaven part de les converses diàries. El propòsit de les sufragistes era més la castedat dels homes que la llibertat sexual de les dones.

A la segona fase de la literatura femenina, la fase de protesta, la literatura era agressiva i exigent. Les dones escrivien sobre el dret de vot, sobre les lleis del divorci, el creixement dels nens i la naturalesa de la família. L'estil d'aquestes escriptores era més aviat masculí. Com va dir Virginia Woolf, les dones havien de descartar les frases llargues i pomposes que tan sovint utilitzaven els homes, havien de crear un estil propi per poder trobar la pròpia identitat.

Cada vegada més, un desig de feminitat va aparèixer a la literatura de dones: el desig d'escriure com

una dona. De preguntar-se: què és una dona? Quines són les seves percepcions? Virginia Woolf va fer un intent de respondre aquestes preguntes. Al seu assaig, "A Room of One's Own", que pot considerar-se el manifest de la ficció de la dona, remarca el poc que se sap sobre l'amor i l'amistat que una dona pot sentir per una altra. Fins i tot sobre les relacions mare-filla s'ha escrit molt poc. Però, per poder obrir nous camps, les dones primer havien de lluitar contra tots els fantasmes i prejudicis que havien omplert les seves vides fins aquell moment. En altres paraules: l'habitació d'una dona s'ha de buidar abans de moblar-la de nou, d'acord amb el seu gust, i compartir-la amb qui vulgui i en els seus propis termes. Al mateix temps, Virginia Woolf adverteix -ara cito-

"Es fatal, per qualsevol persona que escriu, pensar en el seu sexe. Es fatal ser un home o una dona purament i simple; s'ha d'ésser una dona-home o un home-dona".

(A Room of One's Own)

Només és la ment andrògina, segons la seva opinió, la que pot projectar l'artista ideal: una artista no restringida per la consciència del sexe.

Voldria agafar el títol de l'assaig de Virginia Woolf, "A Room of One's Own" (Una habitació pròpia) com una metàfora de l'escriptura de les dones d'avui. Totes les dones escriuen sobre la seva habitació, plena d'experiències, i totes les habitacions tenen un mateix sostre, que en fa un refugi. No s'ha deixat de tractar cap tema: aventures, ciència ficció, assaig, política, sexe, literatura infantil, autobiografies, novel·les. Hi ha escriptores de tots els credos, de totes les classes socials i de totes les nacionalitats.

La segona ona de feminisme vingué després de la segona guerra mundial. Els que havien lluitat a

la guerra tornaven per reclamar els seus llocs de treball, que ara ocupaven les dones. Després de l'austeritat dels anys 40, les botigues tornaven a estar plenes de vestits bonics, s'anava altra vegada a les perruqueries i les dones estaven constantment bombardejades de propaganda que els deia com ser més femenines, com aconseguir un home i com mantenir-lo. Aquesta mateixa propaganda, les pel·lícules de Hollywood, la ràdio i la televisió, mostraven com la dona havia de ser: bonica, sempre rient, sempre jove, frívola, bona mare, bona esposa i bona cuinera. Les que procuraven combinar el lloc de treball amb la casa i la maternitat, ho feien amb mala consciència. No obstant, moltes dones van fer-ho, però moltes més es van quedar a casa, pensant que la vida era més que això, però incapaces de raonar el seu descontent.

Un llibre de Betty Friedan, "La mística de la feminitat", que va ser publicat el 1963, mostra aquest descontent. A poc a poc, petits grups de dones parlaven d'una manera com no havien fet fins ara. Discutien sobre les seves experiències de cada dia, els seus sentiments, els seus problemes sexuals, els seus treballs, els homes de la seva vida, els seus fills, i els seus pares. Les dones ho havien fet sempre, és clar, des de la invenció del llenguatge, però ara treien conclusions polítiques de les seves experiències personals. L'eslògan del moment era: "Les qüestions personals són política". Es van crear noves frases per als nous conceptes. "Presa de consciència", era el que passava quan les dones portaven els seus sentiments personals al camp polític. Van fer-se comissions als Estats Units i Anglaterra, per crear una línia no sexista a la literatura i als llibres de text de les escoles. Aquesta línia era assessora i voluntària, no dictatorial. Una frase com:

"Els exploradors van anar a l'oest, portant les seves mullers i els seus fills".

va canviar-se per:

"Els exploradors, dones i homes, van anar a l'oest portant els seus fills".

La llengua anglesa també va ser atacada i analitzada perquè es considerava molt masculista. Aquí només uns exemples en el vocabulari anglès: si es diu taxi-driver, engineer, doctor, philosopher, writer, es pensa immediatament en homes. Si es diu nurse, secretary, telephonist, au-pair, es pensa immediatament en dones. La paraula "professional" en la frase "he is a professional" vol dir que ell és un professional, un expert en el seu treball. La mateixa paraula en la frase "she is a professional" vol dir que ella és una puta.

Hi ha una discriminació semàntica envers la dona en moltes llengües. En alemany, la traducció de "es diu..." és "man sagt..." (l'home diu...). En català: els pares, els cosins, els estudiants, s'utilitza el plural masculí per a homes i dones. Si hi ha cinquanta dones i deu homes i diem "les estudiants", s'acceptaria la paraula?

Sembla que la majoria de la gent pensa que el llenguatge dels homes és seriós, autoritari, eficient, efectiu, agressiu, mentre que el llenguatge de les dones és dèbil, trivial, eufemístic, molt ben educat, i -és clar- la paraula "chismorreo" es relaciona només amb la dona.

Marge Piercy va introduir nou vocabulari a les seves novel·les. Per exemple, la paraula "per", significat tant his com her, seu d'ell o d'ella. També últimament hi havia un article al "Pais" sobre el masclisme del castellà. L'article era escrit per un home.

Són principalment les escriptores les que han sentit la responsabilitat d'oferir als nens una educació que no sigui masculista. Contes molt coneguts s'han

escrit de nou: a la Caputxeta Vermella ja no se la menja el llop, perquè sap defensar-se! Això està fet amb molt bon humor, i està molt bé, sobretot per als nens, veure que la bonica princesa no depèn del príncep per ser feliç, i que la Ventafocs no ha d'esperar la fada per poder anar al ball. El paper de la dona no hauria de ser passiu, com ha estat, més o menys, al llarg de la literatura.

Contes de fades, literatura de fantasia i ciència ficció. Aquests són els terrenys on les escriptores poden donar pas a les seves fantasies utòpiques, perquè la ciència ficció pot donar possibles escenaris per al seu futur desenvolupament. Ens pot situar les dones en ambients nous i estranys. Ens pot mostrar com seria la vida si les restriccions del present desapareixessin, i els nous problemes i restriccions que poden sorgir.

Una de les millors escriptores angleses de la literatura fantàstica del moment és Angela Carter, els llibres de la qual s'han traduït al castellà. La seva literatura de creació és un atac apassionat al realisme i a la realitat. Els seus personatges canvien els papers i, fins i tot, els sexes. A la novel·la de Doris Lessing, "Canopus in Argos", les línies divisòries entre ciència ficció i realitat no estan clares, perquè, com diu ella -cito- "tot el que veiem al nostre voltant esdevé més estrany, més fantàstic, increïble". Per Doris Lessing la novel·la serveix també per ensenyar, és un instrument social. Segurament això és el que tota escriptora feminista voldria: mostrar-nos la manera d'arribar a la igualtat completa entre els sexes i d'apartar-se completament de les velles nocions.

La novel·la, ja se sap, és la forma literària on es pot escriure sense límits ni regles, on l'escriptora té tota la llibertat necessària per a escriure tot el que vol dir. Però la novel·la es llegeix sola, i encara que pot canviar indirectament les vides de les dones, és en el teatre on es pot fer

millor la presa de consciència. Hi ha a Anglaterra tres grups importants de teatre, on les escriptores i les actrius són totes dones. Després de la funció de teatre hi ha sovint un col·loqui entre actrius i espectadors. Així, seguint les teories de Bertolt Brecht sobre el teatre, l'espectador ja no és passiu, no va al teatre només per divertir-se, sinó per aprendre, per posar-se en acció, en protesta. Segons la investigació literària, hi ha tres moviments de feministes que escriuen per al teatre. En primer lloc, les feministes radicals. Elles inverteixen tots els valors sexistes. Diuen que l'opressió de la dona per l'home data d'abans del capitalisme i, per això, tota la injustícia social i tota l'explo-tació vénen d'un antagonisme sexual bàsic entre homes i dones. Així, l'home és l'enemic. Tot el mal que hi ha al món: la guerra, l'agressió, etc., és inventat per l'home. Tot el bé, la tendresa, és inventat per la dona. Políticament, les feministes radicals angleses tenen poc interès en una anàlisi de classe ni en una relació política amb el socialisme o el moviment laborista.

El segon grup són les feministes burgeses -anomenades així per les altres dones feministes. Elles volen una igualtat de sexe, sí, però tenen els homes com a norma i posen més èmfasi sobre la dona individual que sobre un col·lectiu de dones. Diuen que la dona pot ser acontentada, tenir èxit i ser igual que l'home, només fent un esforç.

El tercer grup són les feministes socialistes, que reconeixen la importància d'una solidaritat feminista que va a través de les classes socials i és revolucionària, perquè ofereix una perspectiva i una estratègia que poden resultar en un canvi social fundamental, no únicament per a la dona, sinó també per a l'home.

On les feministes radicals refusen el contacte amb l'home, on les feministes burgeses tenen l'home com a norma, les feministes socialistes, en canvi,

reconeixen la necessitat de les dones d'organitzar-se autònomament, però, també, d'enfrontar-se als homes en les opinions que tenen de les dones i d'enfrontar-se a les dones en les opinions que tenen d'elles mateixes.

Es clar que les escriptores de teatre utilitzen elements dels tres feminismes a les seves obres teatrals. Així, l'obra teatral "Vapors", per Nell Dunn, té elements radicals: celebra la varietat i els detalls de les vides de les dones. L'acció té lloc en una sala tancada als homes. No obstant, dominen els elements convencionals: aquest món de les dones es destruirà i elles, les dones, no poden fer res.

Ara, per acabar. Es veritat que no hi ha hagut mai una Shakespeare femenina. L'escriptora Angela Carter ens ofereix dues possibles respostes. La primera: mai més no ha sortit un altre home Shakespeare, ja que l'ambient social i personal que envolta un geni és irrepetible. La segona resposta a la pregunta -per què no hi ha hagut una dona Shakespeare- és: i què, què importa?

DONA I LITERATURA

Maria Antònia Oliver

En el panorama de la literatura feta per dones es detecten actituds diferents en relació al fet feminista, tant per part de les escriptores com de les persones que reben els seus productes. Aquestes actituds es manifesten amb força paral·lelisme en societats i cultures diferents, així com en el decurs del temps, de manera que els punts centrals de la conferència d'Elizabeth Russell, basada en la literatura femenina anglòfona, es podrien aplicar a la literatura catalana, tenint en compte, això sí, unes diferències remarcables de quantitat i de nivells d'acceptació.

Per il·lustrar aquesta diversitat d'actituds he triat tres escriptores catalanes contemporànies, però de generacions diferents, i que, en l'escala de valors establerta, també gaudeixen de qualificacions diferents.

Vaig descobrir Carme Montoriol al mercat del llibre vell de Sant Antoni. La seva novel·la "Teresa, o la vida amorosa d'una dona" no estava a cap parada dels llibreters que saben quins llibres venen, sinó perduda en un caramull mesclat de saldo. Coneixia aquesta escriptora d'oïda: una ratlla a les històries de la literatura i gràcies, un esment a enciclopèdies.. A un article de l'any 79 em preguntava quins mecanismes funcionen en l'entronització o l'oblit d'una obra literària, més enllà o més ençà de la qualitat estricta (si és que el concepte de "qualitat" és tan estricte com per ser lliure de tendències, de gustos i modes). El cas és que Carme Montoriol és encara una escriptora oblidada -tot i que abans de la guerra va gaudir d'una estimable consideració- quan té mèrits -tant literaris com històrics- per

ser recuperada. (Tasca que han començat, afortunadament, les Edicions de La Sal).

En tota la seva obra es detecten els elements que preocupaven la dona inquieta i conscienciada de l'època, elements feministes militants -que potser ara ens semblen poc radicals- que no prenen mai, però, la forma de pamflet.

L'actitud de la Montoriol és clara en aquest sentit i tot al llarg de la seva obra, però és una actitud mediatitzada per l'actitud dels possibles receptors, que segurament ella sospitava menys avançats en les idees sobre la igualtat de la dona. Així, en el cas de la novel·la Teresa, per una banda la protagonista declara que "ningú no és tan lliure com qui es guanya la vida" (la teoria de la independència econòmica imprescindible per a l'alliberament de la dona, que trobem per exemple a Virgínia Woolf, A room of one's own, i abans a Charlotte Brontë, Jane Eyre), però no és aquest camí el que, en darrer terme, assumeix Teresa. Aquesta manca de "valentia", aquest no gosar trencar del tot els motlles del costum i de la moral (imputable a la protagonista o a l'autora?) és, no cal dir-ho, perfectament lícita i, en aquest cas concret, més congruent amb la realitat de la situació de la dona en aquella època (la novel·la fou publicada el 32) i en aquest país. Per la qual cosa, tant el valor testimonial de la novel·la com la credibilitat literària i humana del personatge en surten beneficiades.

Diferent és el cas de Víctor Català, en l'obra literària estricta de la qual no es troben elements tan clars de militància -em referesc a frases, aplicacions teòriques, etc.-, però que en el seu conjunt va molt més enllà del que lògicament corresponia a l'època en què fou escrita. Liz Russell ens comentava que hi ha autores anglòfones actuals que modifiquen contarelles populars (sempre tan conservadores i tan masculistes) en un sentit feminista. Doncs bé, Víctor Català ja ho va fer amb "La pu

de rampí": La Pubilla no només no es deixa ensarronar per un llop amb aparença humana, sinó que, per evitar el seu atac sexual, el mata... i no en surt castigada. I també va tractar l'amor entre dones sense excessius subterfugis a "Carnestoltes". I es va riure, amb una crueltat sense disfresses, o en tot cas només amb la disfressa del sarcasme, dels marits que dominen les dones a cops de força física a "Pas de comèdia" i, de retruc, mostrava a les mullers dòcils que aquesta mena de domini és fàcilment superable "amb força i enginy".

Víctor Català és, al contrari de Carme Montoriol, una escriptora entronitzada a la categoria de clàssica, posició que gairebé ningú no li discuteix. Però encara roman damunt la peanya envoltada d'una llegenda plena de morbositat; i s'han perpetuat algunes valoracions de la seva obra que farien riure si no fessin plorar: Caterina Albert és un geni... però un geni mascle; la seva literatura és tan consistent, tan dura, té tanta de força gràcies al predomini masculí de la seva naturalesa.

Personalment, la tendència o la tria sexual de Víctor Català m'interessa en funció de com va influir en la seva literatura, en el sentit que tot quant és un escriptor o una escriptora, físicament i mentalment, influeix d'una manera o una altra en la seva literatura. I no mai com una valoració inalterable i definitiva. La suposició de lesbianisme -sempre pejorativa d'altra banda- és encara per a massa gent l'explicació que fa comprensible el fet que Víctor Català fos tan bona escriptora malgrat ser una dona. (En aquest sentit, recoman la Tectura de la introducció que fa Helena Alvarado al volum 5 de Clàssiques Catalanes de La Sal).

Pel que fa a Mercè Rodoreda, la tercera de les escriptores de les quals volia parlar avui, sempre es va declarar no feminista, i a una entrevista que li vaig fer per a la televisió em va dir clar i català que el feminisme era una bestiesa. I,

curiosament, la seva obra és la que més ha estat utilitzada pel moviment feminista.

La majoria de personatges protagonistes de Rodoreda són dones, i això, que en altres autores respon a una voluntat més o menys militant, en ella sembla que només respon a una més gran facilitat que sembla que té cada sexe d'aprofundir en el propi terreny. I moltes d'aquestes protagonistes són dones que no participen activament de la vida, per a les quals sembla que la vida els passa pel costat sense que elles tinguin la capacitat d'intervenir-hi. Pens que justament per això són uns personatges susceptibles de ser utilitzats feminísticament, perquè responen a la situació de moltes de dones...

La marginació, l'assumpció d'un paper secundari, la submissió de la dona, és present en tota l'obra de Mercè Rodoreda, malgrat que ella no es proposés fer una denúncia d'aquestes situacions. I també és curiós constatar que moltes de les dones creades per Rodoreda són exactament l'antítesi de l'autora, que sempre va lluitar -encara que només fos a títol personal, i sense considerar que fos una lluita, potser- per la seva equiparació social amb els homes. Això em fa sospitar -i no tenc cap element més enllà de la intuïció i de la pròpia experiència que m'ajudi a certificar aquesta sospita-, que l'autora no podia estar d'acord amb l'actitud d'algunes de les seves creacions; i que la irritació que em produeix, posem per cas, la docilitat i la passivitat de la Colometa, potser me la produeix gràcies a la voluntat i a la mestria de la seva autora.

Tres actituds diferents, tres graus d'acceptació per part dels receptors; tres exemples, entre molts altres, que serveixen, en definitiva, perquè la presència de la dona en la literatura, i de retruc en el món, vagin sortint de mica en mica del seu reducte de comparses.

PER DEIXAR D'ESSER INEXISTENTS

M. Mercè Marçal

Vull confessar, d'entrada, que cada cop em costa més parlar d'aquest tema, sobretot si allò que es tracta de fer és un enfocament general, i no, per exemple, una aportació concreta sobre una autora o un aspecte en particular. Suposo que aquest sentiment d'incomoditat és compartit per una gran part de les escriptores, encara que per motius diferents, m'imagino, en cada cas. La meua dificultat no rau, per exemple, a qüestionar-me si és un tema adequat o no, si m'afecta o no m'afecta, o en quin grau, si vull o no vull, i per què. Tots aquests plantejaments, per mi, són previs, i resolts a partir de la meua concepció del feminisme. I tanmateix, resten davant meu un munt de problemes per resoldre i de preguntes sense resposta. Sento que avanço -que avancem- molt poc, i em sé limitada i repetitiva.

No puc -a partir d'un coneixement insuficient i fragmentari, i d'una manca de dades significativa, a nivell general- enfocar el tema des d'un punt de vista històric, o estadístic, o sociològic, -o fins i tot estètic- més externs a mi i, per tant, menys conflictius i més confortants. Em caldrà, doncs, moure'm en el camp de l'experiència i de les reflexions quotidianes entorn de la pràctica d'escriure, amb cos i ment de dona, dins d'una societat i una cultura de signe -no cal que ho digui- masculí.

Cada cop em preocupa menys la famosa pregunta de Virgínia Woolf sobre les causes de la inexistència d'un Shakespeare femení. M'afegeixo a la resposta d'Angela Carter que Elizabeth Russell retreia en la seva ponència: "i què! Què importa!". M'interessa,

en canvi, superar l'estadi de "memorial de greuges" i anar cap a un enfocament més positiu. En darrer terme, els condicionaments socials que estan a la base de la resposta, a hores d'ara, ens són ben familiars, gràcies al fet que, precisament, Virgínia Woolf -entre altres- va formular preguntes com aquesta. M'interessen, en canvi, molt més, les dones que sí que han existit i que han escrit. Les moltes, senz dubte, que ho han fet, i les no tantes que ens han arribat, les que han passat pel sedàs valoratiu de crítics i historiadors de la literatura, no pas exemptes d'específiques reticències, tergiversacions i mixtificacions.

Pensem, sense anar més lluny, en l'oposició que ha suscitat l'entrada de Colette a La Pléiade. O la visió mutilada que durant quasi un segle s'ha tingut de la poeta nord-americana Emily Dickinson, fins a l'edició completa de la seva poesia. O les estranyes teories sobre la "masculinitat" de Víctor Català -un incís: Solitud em sembla una de les novel·les més clarament "de dona" de la nostra literatura, malgrat que el seu estil hagi estat qualificat de "mascle"-.

Em preocupen, m'interessen les supervivents -en paraules de Till e Olsen-; allò en què es converteix tota dona que escriu, o que crea, en general, encara que sigui només la seva pròpia vida.

I m'interessa, a més, la meua relació amb elles, de quina manera la meua pràctica literària pot arrelar, pot entroncar amb la seva. Fins a quin punt existeix una tradició -per més irregular que sigui- que em faci sentir menys òrfena: òrfena de mare, tal com Adrienne Rich diu que és tota dona en la societat patriarcal -i passem-li el to "melo" de l'expressió.

Deia Gabriel Ferrater que un llibre és la síntesi de molts llibres llegits. Marta Pessarrodona el corregia, afegint-hi que també és la síntesi de

moltes experiències viscudes. Penso que, en tot cas, això darrer és el que ens salva. Perquè si tenim present la gran importància dels models en literatura -models en relació amb els quals situar-se, encara que sigui per oposició- ens trobem que, en la immensa majoria d'escriptores, per no dir totes, el gruix d'aquests llibres llegits es decanta, escandalosament per qui s'ho miri amb ulls crítics, cap als llibres escrits per homes.

Per tant, no sols la visió del món, sinó fins i tot la de nosaltres mateixes que ens transmet la tradició literària dins de la qual ens inserim, està absolutament penetrada per les fantasies i els mites masculins sobre la dona, fantasies i mites que, tot substituint-la i/o ignorant-la, neguen la nostra experiència. Em remeto, a títol d'exemple, a l'anàlisi d'aquest fet que duu a terme Simone de Beauvoir, en El segon sexe, de les obres de Lawrence, Claudel, Aragon, Sthendal, etc.

Per això vull insistir en la necessitat d'establir, ni que sigui retrospectivament -no pot ésser de cap altra manera- uns punts de referència, una tradició, amb totes les limitacions i amb tota la genialitat que calgui, que ens faci de suport: rescatar de l'oblit obres que no haurien d'haver estat oblidades; reinterpretar, reveure, les grans figures i resituar-les en un context, treure'ls de sobre aquesta qualitat de "rara avis" que les acompanya. Conèixer les seves obres, el seu abast, les engrunes d'una vivència singular del món i d'elles mateixes, les aportacions -per seguiment o per rebuig- que ens fan, en la nostra presa de consciència com a dones i com a escriptores.

No crec que es pugui parlar, ni en el passat ni en el present, d'una "literatura de dones" en el sentit estricte d'aquesta expressió, amb el seu significat ple. Com diu Victòria Sau, en la societat patriarcal, la dona, com a tal, no existeix: existeix, només, com a assimiladora o refutadora -en el millor

dels casos- d'allò que la cultura masculina li ha dit que era i havia de ser. Per tant, no existeix una cultura "femenina" en el sentit d'aquella cultura que les dones haurien pogut crear a partir d'elles mateixes i dels seus propis interessos, sense interfe-rències coactives. Allò que sovint s'anomena cultura "femenina" només pot designar un espai conquerit i/o permès i/o assignat a les dones a l'interior de la cultura masculina que, pretensiosament i abusivament, s'anomena general o universal. Per això és que Adrienne Rich -l'assagista i poeta americana- diu que les dones, quan escrivim, i, en general, quan "fem cultura", és als homes a qui ens adrecem. És en els homes en qui cerquem l'aprovació, perquè sabem que és la seva valoració la que tindrà una força a nivell social. No deixa de ser la situació pròpia de tots els colonitzats.

Només a mesura i en la mesura que aquest marc es trenqui -ideològicament, vivencialment, en la pràctica social- pot néixer alhora una consciència de dona -o millor, de dones, de les dones- de la qual la literatura pot ésser expressió i a la qual pot contribuir. Precisament la literatura, com totes aquelles pràctiques que apelen a la capacitat imaginativa, i que alhora són eines de coneixement, d'elaboració de l'experiència i de redefinició de la realitat, pot tenir un lloc, modest però no negligible, en aquest procés.

Ésser capaces de detectar els límits del llenguatge heretat -i aquesta és la nostra eina i la nostra matèria primera- per forçar-los i eixamplar-los, i forçar i eixamplar, així, també el nostre univers, perquè un i altre -llenguatge i univers- deixin d'ésser paraules només del gènere masculí: vet aquí un objectiu. Perquè reanomenar és una forma de prendre possessió del món. Potser la prèvia a qualsevol altra.

Paral·lelament a tot això, crec que ens cal fer també una tasca de crítica constant respecte a

tots aquells elements (temàtics, formals, criteris valoratius, etc.) que hem heretat, a voltes acríticament, de la tradició literària establerta. Crec que hem de tenir molt present que no provenen d'un context neutre, sinó advers, per més que es tracti d'un espai on sovintegin les transgressions, s'aguditzin les contradiccions i no deixin d'haver-hi casos d'atípia.

No és gens reconfortant llegir poemes on Brossa o Neruda -per parlar de dos poetes que m'agraden i que entrarien dins del qualificatiu d'"esquerrosos"- s'extasien davant la seva companya, que els renta els plats o els sargeix els mitjons. Però això, fàcilment detectable, i que fins i tot fa simpàtica la "bona fe" dels autors, no és pas el més perillós. La trampa penso que es troba a nivells més profunds, i més difícils, per tant, d'explorar i de delimitar. Tots els processos de descolonització són llargs, complexos, contradictoris, difícils. Es un repte, però, que no podem eludir si volem deixar d'ésser inexistents.

1) Les dones escriptores

Malgrat que avui les dones, pel fet d'ésser-hi, no troben dificultats per publicar, com passava en el segle XIX i començaments del XX (i això explicaria, en part, la selecció dels autors masculins esgrats per Aurora Quirós, Maria Orosa, Concha Bóal de Faber o Lluís Collet) la recuperació de textos d'escriptores és molt més difícil que la d'escriptors. fins fa molt poc descomparava les aportacions de les trobadores catalanes gràcies a La Sol, edició de Les dones, no hi ha cap edició adequada de l'obra de Emma Bonaventura

LITERATURA DE DONES

Carme Riera

Aquestes notes intenten recollir la meva aportació a la taula rodona organitzada per l'ICE de la Universitat de Barcelona, el curs 83-84, ja que ignorava aleshores que hom em demanaria una versió escrita del que vaig dir, no se'm va acudir de transcriure les meves paraules. Només puc refiar-me, per tant, de la memòria, que no em sol ésser gaire fidel. Demano perdó si en algun moment m'allunyo del que vaig manifestar llavors, encara que les meves idees sobre "La dona i la literatura catalana" poc han variat en aquests mesos. Per bé que el tema de la taula era prou ambigu i permetia parlar de dones escriptores, dones lectors, personatges femenins a la literatura catalana des de Teresa Bou, "plena de seny", passant per "La Ben Plantada", fins arribar, posem per cas, a Teresa Goday de Valldaura, o fer referència a la influència de la literatura sobre la dona, no vaig poder, per les raons pròpies del cas, tractar cada un d'aquests aspectes d'una manera exhaustiva. Em vaig limitar a fer un parell de suggeriments.

1) Les dones escriptores

Malgrat que avui les dones, pel fet d'ésser-ho, no troben dificultats per publicar, com passava en el segle XIX i començaments del vint (i això explicaria, en part, la qüestió dels pseudònims masculins emprats per Aurora Dupin, Maria Evans, Cecília Böhl de Faber o Víctor Català) la recuperació de textos d'escriptores és molt més difícil que la d'escriptors: Fins fa molt poc desconeixiem les aportacions de les trobadores (divulgades gràcies a La Sal, edicions de Les Dones), no hi ha cap edició assequible de Teresa, de Carme Montoriol;

l'obra de Maria Antònia Salvà ha estat reeditada gràcies a EDHASA (a instàncies, però, de Marta Pessarrodona); els lectors es priven de les aportacions d'un grup nombrós de poetes romàntiques i postromàntiques de les illes perquè ningú no té cura d'exhumar els seus escrits. Emília Sureda, la poeta amiga de Maria Antònia Salvà, és una desconeguda fins i tot per als especialistes, i Cèlia Vinyes, autora d'una prou notable obra mallorquina, gairebé és ignorada per tothom. I aquests només són un parell d'exemples, la llista és molt més llarga.

2) Les dones lectores

Tot sovint els crítics obliden la importància que tingué la dona lectora en el desenvolupament de la novel·la, car el públic lector, especialment en la primera meitat del segle XIX, arreu d'Europa, era principalment femení. El 1822, una revista de Madrid anomenada EL CENSOR publicava un article sense signatura (avui sabem que l'escrigué un home d'idees il·lustrades, Alberto Lista) que deia el següent:

"No es extraño (que la novela) haya sido abandonada al bello sexo, y desde la autora de La Casandra, de narcótica memoria, hasta la justamente célebre madama de Stael, ha sido la ocupación favorita de las plumas femeninas..." ... La novela es y será irremediabilmente, por más severa que sea la educación doméstica, el único libro en que un sexo entero y gran parte del otro aprenderán, en la época tempestuosa de la juventud, la operación más importante para el hombre, cual es la de dirigir sus afecciones. No son tan interesantes para este objeto la epopeya, la lírica, la historia, ni el drama, como esos libros novelescos que tanto desprecian los literatos".

D'ambdós paràgrafs és fàcil deduir que la novel·la és precisament un gènere menor (la qual cosa també

remarca Lista al llarg del seu article) perquè és cultivat per dones i destinat sobretot a dones. La novel·la, que no s'ajusta a regles, com ho fan el teatre i la poesia, és apte per a les escriptores, ja que els escriptors es dediquen als gèneres majors, seriosos i molt més importants.

Al llarg del segle XIX, però, els crítics s'adonaran de la importància que la novel·la pot arribar a tenir en la influència social i política i és en aquests moments que passa a mans dels homes. Galdós considera que és imatge de la vida i Clarín, pel que fa a la literatura castellana, observa que és el gènere més important del segle XIX, i que suposa, a més, la llibertat. Les afirmacions de Clarín són prou certes; és clar que, com algú ha dit, les protagonistes de la novel·la del segle XIX tenen llibertat només per escollir el tipus de mort (Karenina es tira al tren, Bovary s'enverina amb arsènic) perquè ningú no els deixa escollir el tipus de vida que desitgen.

Pel que fa als temps actuals, els editors assenyalen que el públic de la literatura escrita per dones és eminentment femení. Sens dubte, la dona té necessitat de saber qui és, de cercar la seva identitat; això, com deia Simone de Beauvoir, als homes no els preocupa, car estan segurs del lloc que ocupen al món, i contents, com a dominadors, del seu sexe i del lloc que gràcies a ell han aconseguit. Les dones, per contra, crec, intenten trobar la seva identitat també mitjançant els textos literaris escrits per altres dones, en els quals veuran reflectits molts dels aspectes que les preocupen. Una novel·la pot, a més, d'aquesta manera, convertir-se en un mirall, en perjudici, naturalment, de la novel·la.

3) Els personatges femenins

Si el senyor Flaubert hagués estat la senyora Flaubert,

seria distinta Madame Bovary? Suposo que sí, i tal vegada hagués estat més ben tractada. La pregunta es pot aplicar a la Rodoreda pel que fa a La Colometa, naturalment... El que vull és manifestar que no tenc gaire clar que els personatges femenins vists per homes siguin distints que vists, és a dir, creats, per dones, i tampoc no em preocupa. M'interessa molt més el fet que Mila sigui un personatge inoblidable o que Pilar Prim tingui coherència. Crec, però, que a la literatura catalana no hi trobem uns personatges femenins, creats per dones i que evidencien una presa de posició feminista, fins que no arribem a la generació dels setanta. Tant Montserrat Roig, com Maria Antònia Oliver, com Maria Mercè Marçal, en el camp de la poesia, com jo mateixa en el meu cas, hem intentat plantejar, mitjançant els nostres personatges femenins, aspectes feministes. Els nostres contactes amb el feminisme teòric s'evidencien, crec, en els nostres textos, i això ens porta a interrogar-nos sobre un seguit de qüestions:

La Literatura escrita per dones, és diferent a la que escriuen els homes? Ha d'ésser-ho?.

Quins són els trets que caracteritzen la literatura femenina? Tema? Llenguatge emprat? El to, la manera de veure, d'enfocar el tema?.

Sembla que els temes que les dones tracten són distints. En la literatura femenina l'aventura, la ciència ficció, l'erotisme, la "mili", sembla que no es tracten gaire, l'interès se centra en l'amor (l'opi de les dones) l'anàlisi de sentiments, la introspecció, la identitat i la seva recerca, el "recer" casolà... De tot això podem deduir que hi ha temes que preocupen més les dones, no pas que no estiguin capacitades per a escriure novel·les d'aventures (Frankenstein), eròtiques o de ciència ficció.

El llenguatge emprat per les escriptores, és diferent al que utilitzen els escriptors? Podem parlar d'un

llenguatge manllevat en la literatura de dones? Penso que no. El llenguatge no és de ningú, evidentment. Evidència, això sí, l'usufructe masculí al llarg de la història: la realitat ha estat vista amb ulls masculins, amb ulls de dominador, i la dona, un element més de la realitat, ha estat observada, des d'aquesta òptica, com a dominada. La lectura de qualsevol diccionari, o, si més no, la mateixa llengua parlada, ens donen prou referències per evidenciar el fet. Les dones, per tant, estem escrivint a Catalunya (com a la resta de l'Estat, i també com a Europa) en una llengua que no podem sentir del tot nostra, car ens margina, sotmet, i ens mostra com a criatures de segona categoria. Tenim les escriptores consciència d'aquest fet? Crec que només en alguns casos, a partir de la presa de contacte amb el feminisme, durant els anys setanta.

Quant al to, a la manera de transmetre una particular visió del món, és, en el cas de les escriptores, específica? Crec que sí, quan aquestes tenen consciència d'ésser dominades, sotmeses, valorades per qualitats diferents (bellesa, docilitat, submissió) lligades a la reproducció, aspecte que les allunya de la creació... Quan s'adonen que porten a l'esquena tres-centes àvies condemnades per bruixes, cremades per haver tingut tractes diabòlics, menyspreades per faves, beneïtes, o humiliades per adúlteres... Tot i que avui les dones, almenys les de la burgesia, que, no ens enganyem, són les que escriuen, semblen caminar vers la igualtat i l'alliberació, el pes d'aquests antecedents, sens dubte, les porta a fer un tipus de literatura diferent. Malgrat tot, l'única cosa que jo demano a un text és que, independentment del sexe del seu autor/a, sigui bo, és a dir, sigui LITERATURA.

LITERATURA DE DONES

Margarida Aritzeta

Jo vull fer algunes reflexions sobre allò que s'ha acordat d'anomenar "literatura de dones", perquè és ben possible que, un cop gratada una mica la superfície de l'expressió, descobrim que diverses persones parlem de coses també diferents emprant les mateixes paraules. I no tan sols diferents, sinó, a voltes, fins i tot oposades.

D'entrada podem observar que, segons qui empra aquesta expressió, en quin context l'empra i quin gest utilitza en fer-ho, vol dir una cosa o en vol dir una altra. Parlar de literatura de dones vol dir que, malgrat la subjecció de què ha estat objecte la dona a través de la història, ha aconseguit de fer-se considerar en el camp de la literatura. Però compte, que no tothom vol dir el mateix. De quina manera s'ha fet considerar?

D'una banda podríem fer la distinció entre literatura feta per dones o literatura destinada a les dones. Deixem de moment la primera i centrem-nos en la segona: literatura destinada a les dones. En aquest camp se'm plantegen un munt d'interrogants i d'admiracions, i no totes les meves preguntes -molt simples d'altra banda- tenen resposta. Hi ha una literatura adreçada específicament a les dones? I si és així, ¿per què? Quin signe té?.

El mes passat -l'abril-, en el context de la II Trobada d'Escriptors de la Mediterrània, una de les ponents tractava amb cruesa el tema de les lectures de les dones. La dona és una gran lectora. Hi ha nombrosos estudis estadístics que diuen que la dona és una gran lectora de llibres -deixem-nos ara de tractar altres tipus de publicacions. La ponent en qüestió -és d'esperar, tal com oferí l'organització, que les ponències

seran editades-, remarcava que la novel·la era, sobretot, l'aliment d'aquesta lectura; i que era freqüent de trobar -i concretava per als USA- dones que en llegeixen un mínim d'una al dia. Però, és clar, ella concretava, ja he dit que vaig trobar molt crua la seva exposició, concretava la lectura en el camp de la novel·la d'una forma molt més precisa: era la novel·la rosa, la novel·la d'aventures sentimentals feta més o menys en sèrie, destinada a fer viure en el món de la ficció tot allò que unes dones massa oprimides o massa embrutides saben que no viuran mai a la realitat. Ficcions en què apareix sempre l'home jove i ric, que treballa, mai no se sap ben bé en què, però que guanya molts diners -manllevo la descripció a Isabel Clara Simó, que en parlava públicament no fa gaire, d'una forma ben divertida-, home que serveix per treure la joveneta d'un ambient que ella rebutja i la converteix en la seva "senyora". De vegades els temes -sempre de fons molt conservador- canvien, i la dona pot aspirar a trobar en la ficció solucions diverses a vincles afectius o matrimonis trencats. Tot molt bonic i que sovint fa plorar i tot. Però no m'hi allargo. Em sembla, per altra part, que no cal anar als USA per constatar coses d'aquestes, i si seguïem per aquest camí podríem fer moltes consideracions al respecte.

D'entrada, la primera: això és literatura? Qui potencia que aquests tipus de novel·les arribin al consum del públic femení? Qui les escriu?: són homes o bé dones? En tot cas, bona part d'aquesta sub-literatura és publicada amb pseudònim. Algú en diu "llibres de dones". Però, per què? Hi ha diversos tipus de sub-literatura, consumida massivament per sectors socials que no han tingut pas precisament una educació sensibilitzadora de la lectura. Novel·les rosa o llibres de dones tenen, sovint, connotacions pejoratives quan s'anomenen; més que no podrien tenir, posem per cas, els llibres de soldats, els de manobres o altres de semblants. I és que normalment, quan es parla de llibres de dones en aquesta accepció, es fa tenint en compte que ser dona és una professió, alhora que una realitat biològica:

i el llibre confirma el rol de servidora; convenç la lectora d'aquest rol. Per això, qui no n'és -de dona, de servidora-, somriu despectivament i amb aires de superioritat quan veu que per tan poca cosa pot tenir la clientela tan convençuda.

Aquesta podria ser una de les maneres d'entendre els mots "literatura de dones". Una manera no pas gaire agradable, ni per a les dones ni per a la literatura.

Però si marxem d'aquests tipus de lectures, ¿què llegeixen les dones? Què llegim? Em costa molt de poder entendre que la dona, pel sol fet del seu sexe, tingui un tipus propi de lectures. Els llibres arriben al mercat i la persona lectora -mascle o femella- segueix camins molt distints dels del sexe per entrar en un llibre. En aquest cas, la diferenciació en la tria ve donada per l'adscripció a una classe social i/o cultural que produeix/o no, uns hàbits i uns gustos de lectura determinats. Es clar que, igual per igual, sempre la dona té més dificultat per accedir a la cultura, per mentalització o per condicionaments econòmics.

No crec que la "literatura de dones" es pugui referir gaire exactament a una tendència generalitzada de lectura. Amb tot, reconec que hi pot haver temes, autors o plantejaments -i de fet n'hi ha- que interessin especialment les dones o uns sectors de dones, sigui perquè estan conscienciades de la seva situació, sigui perquè es tracta específicament d'alguns temes o unes figures que tradicionalment s'ha considerat tabú d'anomenar pel seu nom.

Ara bé, sense ànim d'haver esgotat cap possibilitat, podem passar a l'altre aspecte: literatura de dones com a literatura escrita per dones.

Si mai no s'ha parlat de literatura d'homes, ¿per què parlem ara de literatura de dones? Qui ho fa i per què? Que ningú no somrigui pel que acabo de dir. Certa-

ment, s'ha parlat sempre de coses que són d'homes, que anaven des dels grans afers fins a la lectura o a la conversa transcendent. Lectures d'homes ha estat sinònim de material per al qual la dona no estava "preparada", bé perquè tractava de temes científics incomprendibles, per anar ben lluny per aquesta banda, bé perquè tocava escabrositats sexuals per a les quals les dolces orelles, sempre castes i submisses de la dolça fembra, no estaven fetes. Literatura d'homes, per aquest camí, es podia identificar amb literatura forta, o si més no important. Les dones, com a dones, i ho veiem fent un repàs històric, no podien atrevir-se a presumir públicament d'algunes lectures, o bé a escriure segons què, perquè els estava vedat en la vida social. Fins i tot els era vedat d'escriure amb pretensions literàries serioses. No cal anar gaire lluny pels camins de la història: Víctor Català no era altra cosa que un pseudònim, Dolors Montserdà, amb imatge de senyora de ca seva i fortes pressions que la portaven a confessar-se amb el capellà del pecat d'escriure, són situacions ben aclaridores.

Ara bé, parlem de la literatura de dones, escrita per dones. Les dones hem tingut un camí llarg per accedir a la literatura, a escriure. I no ha estat pas un camí indiscriminat. Des de les trobadores occitanes, pertanyents a la noblesa, passant per sor Isabel de Villena i fins a arribar a la generació immediatament anterior a la nostra, poques dones, i només les qui pertanyien a uns sectors socials més o menys privilegiats, aconseguiren d'imposar-se en el camp de les lletres. Però n'hi ha hagut i n'hi ha. Malgrat que en el camí d'aconseguir un estatus no de sexe sinó de persona, la dona té encara un llarg camí per córrer.

Molta gent ha comentat que l'obra de la dona, en general, no ha arribat al nivell qualitatiu que han assolit alguns dels genis mundials de la literatura. Deixant de banda l'adscripció de la dona -o no- a "las labores propias de su sexo", que li han pogut dificultar la dedicació, si ens ho mirem percentualment, també ben pocs dels innombrables homes que escriuen o han escrit

han arribat a aquest nivell de genis. Aleshores... tot és relatiu... i explicable. El que és cert, però, al marge d'operacions percentuals, és que la dona que ha optat per una sortida professional i ha renunciat al matrimoni i a la vida familiar per obrir-se un camí, ha estat malmirada. Lesbiana és una paraula carinyosa que se li ha aplicat sovint, al marge que ho fos o no en realitat. Però hi ha paraules més dures: "matxarro" és sovint el qualificatiu que reben aquelles que prefereixen de realitzar una professió i no treballar fora de casa i a casa, carregar nens, escombres i cassoles si no es poden pagar un servei.

No fa gaire temps parlàvem d'aquest tema amb Isabel-Clara Simó a l'escola on jo treballo. Tant ella com jo treballem i tenim fills, i, a més, escrivim. Comentàvem com l'alliberament de la dona que és acceptada a treballar fora de casa -a això ja s'hi ha arribat!- i té un lloc a la societat, s'està convertint, per a la major part de les dones, en una feina doble: la de persona treballadora i la de dona de casa. Perquè, malgrat els companys trempats i conscienciats que puguem trobar, que em consta que existeixen, també em consta que, en la major part dels casos, la feina i els treballs de la llar no es reparteixen entre les persones que hi conviuen. Encara la dona ha de treballar, ella sola, a casa, encara que treballi fora. Aleshores ens preguntàvem, nosaltres dues, ¿és que la dona treballadora pot escriure? Depèn de l'ambient que troba a casa. I quan pot, que moltes vegades és molt menys del que pot fer-ho un home treballador en les seves mateixes condicions. Malgrat tot, però, ni ella ni jo no estàvem pas disposades a renunciar a res del que teníem, del que havíem aconseguit amb un treball força dur.

Una altra escriptora comentava encara que, a les dones escriptores, no les prenen ni les prendran seriosament fins que no hagin superat l'edat en què poden ser fèrtils. Les joves poden arribar a fer una certa gràcia, però difícilment s'accepta una dona del tot abans de la vellesa. No sé si és exagerat. Però si fos veritat

seria molt cruel.

Només volia dir encara que, ja que la dona ha aconseguit -i no pas només ara- un paper al món de les lletres, moltes vegades ens podem trobar encara en situacions grotesques que portin a subvalorar allò que podríem anomenar "literatura de dones". Donaré un exemple recent. Abans del dia del llibre d'enguany, una de les cadenes de televisió va dedicar un programa a la diada. El "responsable", diguem-ne, del guió, és amic meu, per la qual cosa no hi ha res de personal en això. Després de diverses presentacions, entrevistes, mostra de gèneres, novetats, autors, premis i altres herbes, va i anuncia: "i dintre de l'apartat de llibres de dones, presentem..." I entre altres, una novel·la meua. Es veu que les dones no havíem escrit res que capigués a cap dels apartats anteriors, ni novel·la històrica, ni poesia més o menys classificable, ni ciència ficció o aventures... Res de res. Res, èrem un apartat independent de la literatura: ací la literatura, les novetats, ací els llibres de dones. Què vol dir encara tot això? Que els llibres es venen pel sexe de l'autor? Que, si estem tots plegats prou desinhibits, l'any vinent hi pot haver l'apartat dels llibres d'homosexuals al costat de les dues piles corresponents d'aquest any? I per què no assajar de fer unes altres classificacions tan antiliteràries com aquestes, però igual de divertides?: els rossos i les morenes, els baixets i les grassones, les persones simpàtiques...

Jo no crec que el sexe influeixi en el fet que un llibre sigui més o menys bo. M'ho crec jo, potser estic equivocada. Crec que, en igualtat de condicions, poden escriure igual de bé una dona i un home, i tant l'una com l'altre poden tractar temes d'interès general. Si un dia em convencés d'una cosa distinta plegaria d'escriure; ningú no podria impedir-m'ho, si cregués que la meua realitat sexual és antagònica amb el fet de sentir-me persona.

Però sóc optimista. Penso escriure molts anys.

ÍNDIX

Pròleg (Anna Murià).....	5
Introducció teòrica (Elisabeth Russell).....	15
Dona i Literatura (Maria Antònia Oliver).....	29
Per deixar d'ésser inexistents (M. Mercè Marçal)....	33
Literatura de dones (Carme Riera).....	39
Literatura de dones (Margarida Aritzeta).....	45

